

Marija Turk

Filozofski fakultet u Rijeci
Trg Ivana Klobučarića 1
51000 Rijeka
mturk@human.pefri.hr

Dubravka Sesar

Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
dsesar@ffzg.hr

KALKOVI NJEMAČKOGA PODRIJETLA U HRVATSKOME I U NEKIM DRUGIM SLAVENSKIM JEZICIMA

U članku se raščlanjuju kalkovi u hrvatskome, slovenskome, češkome, slovačkome, poljskome i rusko-me jeziku nastali na predlošku njemačkog jezika, kao jezika neposrednoga davatelja ili jezika posrednika. Utvrđuju se sličnosti i razlike u spomenutim jezicima u tvorbi doslovnih i djelomičnih kalkova, te polukalkova. S gledišta tipova kalkova općenito se može utvrditi prevlast djelomičnih nad doslovnim kalkovima, što je uvjetovano razlikama na tvorbenoj razini jezika davatelja i jezika primatelja. Ruski, češki i slovački, a donekle i poljski jezik, imaju više polukalkova od hrvatskoga i slovenskoga jezika.

Slavenski se jezici s gledišta pripadnosti kulturnocivilizacijskom krugu i s tim u svezi u odnosu na jezični transfer i posuđivanje mogu podijeliti u dvije skupine: zapadnu i istočnu. Skupina slavenskih jezika koja pripada zapadnom civilizacijskom krugu pokazuje različit odnos prema kalkiranju, koji je, ovisno o društvenim prilikama, povezan i s purističkim nastojanjima i zahvatima. Purističkih obilježja nije lišen ni jedan jezik ove skupine: ona su najizrazitija u češkom i slovenskom, dok su purističke tendencije u poljskom i hrvatskom izraženije samo u pojedinim fazama standardizacije.

Svjesno kalkiranje, karakteristično za zapadnoslavenske jezike, pretežno se odnosi na prevođenje s njemačkog, dijelom i s klasičnih jezika. Kalkiranje s njemačkog jezika,

zajedničko svim jezicima ove skupine, posve je razumljivo s obzirom na višestoljetnu političku i kulturnu povezanost zapadnoga slavenskoga svijeta s habsburškom državom i kulturni utjecaj Beča, koji je nadaleko prelazio granice carstva. Njemački je imao ulogu davatelja predloška za kalkiranje, ali i ulogu jezika posrednika u primanju posuđenica i u stvaranju kalkova. Pozivajući se na J. Jerneja, Ž. Muljačić (1971: 43) kaže o posredničkoj ulozi njemačkoga jezika: “Beč je bio u habsburško vrijeme, a dijelom je to i do danas, veliki ‘kolodvor’ za razmještanje njemačkih galicizama, talijanizama i anglizama u smjeru sjeveroistoka. U našem je slučaju takav prodor bio olakšan od vremena premještanja većih hrvatskih kulturnih centara u smjeru sjevera, što je okončano početkom 19. stoljeća. Romanski elementi koji nakon tog doba nastavljaju pritjecati u priobalne gradove (npr. Zadar, Split i Dubrovnik) veoma rijetko ulaze u hrvatski standardni jezik koji se stvara u zagrebačkoj radionici, u vodećem gradu Hrvatske, iz kojeg se šire mnogi germanizmi romanskog podrijetla”.¹ Njemački je imao ulogu davatelja vlastitog izraza kao uzorka za kalkiranje, ali i ulogu posrednika u kalkiranju iz klasičnih jezika i općenito europeizama:

grčkolatinski europeizam *Hymenoptera* > njem. *Hautflügler* > hrv. *opnokrilci*, sln. *kožokrilci*, češ. *blanokřídli*, slč. *blanokridle*, polj. *blonkoskrzydla*

lat. *sine respectu* > njem. *rücksichtslos* > hrv. *bezobziran*, slv. *brezobziren*, češ. *bezo-
hledný*, slč. *bezohl'adný*, polj. *bezwzględny*

lat. *superpondium* > njem. *Übergewicht* > hrv. *prevaga*, češ. *převaha*, slč. *prevaha*,
polj. *przewaga*, rus. *непёёёё*. U svim tim jezicima taj kalk ima značenje ‘premoć’.

lat. *excursio* > njem. *Ausflug* > hrv. *izlet*, slv. *izlet*, češ. i slč. *výlet*

tal. *cavolfiore* > njem. *Blumenkohl* > hrv. *cvjetača*, sln. *cvetača*, češ. *květák*, rus. *цветная капуста*

franc. *parole d'honneur* > njem. *Ehrenwort* > hrv. *časna riječ* (Šulek: počtena rěč), sln. *časna beseda*, češ. i slč. *čestné slovo*, polj. *slowo honoru*, rus. *честное слово*. U ruskom je kalku moguć izravan francuski utjecaj.

engl. *colour-blind* > njem. *farbenblind* > *slijep za boje*, sln. *barvoslepi*, češ. *barvosle-
pý*, slč. *farboslepy*, polj. *ślepy na barwy*

engl. *free-thinker* > njem. *Freidenker* > hrv. *slobodoumnik*, češ. *volnomyšlenkář*, slč. *volnomyšlien-
kár*, polj. *wolnomysłiciel*, rus. *вольнодумец*

U proučavanju kalkova jezik posrednik ne smije biti zanemaren jer je on vrlo važan čimbenik u njihovu tumačenju. Bez jezika posrednika ne bi se mogao ustanoviti način na koji je kalk oblikovan, kakve su promjene nastale u tvorbenoj strukturi kalka na putu od prvotnog uzora do konačnog oblika. Pojedini slavenski jezici mogli su preuzeti posredničku ulogu u prijenosu kalkova u druge srodne jezike zahvaljujući visokom stupnju svoje

¹ Vienna fu nei tempi asburgici ed è in parte ancora oggi la grande stazione di smistamento di francesismi, italianismi e anglicismi tedeschi in direzione del Sudest. Nel caso nostro tale penetrazione fu resa più facile dallo spostamento dei maggiori centri di cultura croati in direzione Nord terminata al principio del 19 secolo. Gli elementi romanzi che dopo tale data continuano a affluire nelle città costiere (per es. a Zadar, Split e Dubrovnik) entrano assai di rado nel croato standard che si crea nel crogiolo di Zagabria, ormai città-guida della Croazia, da cui si diffondono molti tedeschismi di origine romanza. (Prev. M. T.)

standardnosti u pojedinim razdobljima procesa standardizacije² i sličnim potrebama drugih jezika. Tako se kontinuirani, povijesni otpor češkog prema njemačkom manje ili više “preslikao” na zapadnoslavenske jezike koji su se našli u sličnoj situaciji, što je rezultiralo pojavom kalkova prema provjerenom češkom obrascu:

njem. *Lobgesang* > češ. *chvalo zpěv* (Reiter, 1953: 105) > hrv. *hvalospjev*, sln. *hvalospev*, slč. *chválospev*.

U kalkiranju postoji i višestruko slavensko posredništvo:

engl. *steam-engine* > njem. *Dampfmaschine* > češ. *parní stroj* (i arh. *parostroj* = lokomotiva), preko slovenskog u hrvatski *parni stroj*, *parostroj*. Usp. slč. *párny stroj*, polj. *maszyna parowa*.

njem. *Lesesaal* > hrv. *čitaonica* > sln. *čitalnica*. U slovenski je jezik kalk preslikan 1847. godine iz hrvatskog (Rammelmeyer, 1975: 163). Usp. češ. *čítárna*, slč. *čitárň*, polj. *czytelnia*, rus. *читальная, читальный зал*.

njem. *rechtskräftig* > hrv. *pravomoćan*, sln. *pravomočen*, češ. *pravomocný*, polj. *prawomocny*, a poljski je izraz poslužio kao model ruskom *правомочный* (Šanskij, 1972: 110).

Podudarni tipovi kalkova u slavenskim jezicima

1. Doslovni kalkovi

Doslovni kalkovi oblik su transfera u kojem se vjerno preslikava strani tvorbeni model, po načelu član za član, i prenosi cjelovito značenje.

1. 1. Imenice

1. 1. 1. Složenice

lat. *duellum*, tal. *duello* > njem. *Zweikampf*³ > hrv. *dvoboj*, sln. *dvoboj*
éuropeizam *Hymenoptera* > njem. *Hautflügler* > hrv. *opnokrilci*⁴, sln. *kožokrilci*, češ.
blanokřídli, slč. *blanokridle*, polj. *blonkoskrzydłe*

njem. *Arbeitsgeber* > hrv. *poslodavac*, sln. *delodajec*, rus. *работодатель*

grč. *chronographicon* > njem. *Zeitschrift* > češ. i slč. *časopis* > hrv. *časopis*, polj.
czasopismo

² Takav je primjer češkog jezika u 16. stoljeću.

³ Wahrig (168: 4174) tvrdi da je njemačka riječ u 17. stoljeću nastala prema latinskom, a Kluge (1967: 895) prema talijanskom predlošku.

⁴ Taj je kalkirani termin prvi put zabilježio B. Šulek.

njem. **Reinschrift** > hrv. *čistopis*, sln. *čistopis*, češ. i slč. *čistopis*, polj. *czystopis*
njem. **Dickhäuter** > hrv. *debelokožac*, sln. *debelokožec*, češ. *tlustokožec*, polj. *gruboskórzec*, rus. *толстокожец*
njem. **Lobgesang** > hrv. *hvalospjev* (vjerojatno preko češkog), sln. *hvalospev*, češ. *chvalozpěv*, slč. *chválospev*

1. 1. 2. Prefiksalne tvorenice

njem. **Betrieb** (1. poduzeće 2. stroj) > hrv. *pogon*⁵, sln. *pogon*, češ. i slč. *pohon*, *náhon* (samo 2. značenje)

lat. *excursio* > njem. **Ausflug** > hrv. *izlet*, sln. *izlet*, češ. i slč. *výlet*

njem. **Ausfuhr** (Export) > hrv. *izvoz*, sln. *izvoz*, češ. i slč. *vývoz*, polj. *wywóz*, rus. *вывоз*

njem. **Ansicht** > hrv. *nazor* (vjerojatno preko češkog), sln. *nazor*, češ. i slč. *názor*

njem. **Vorzeichen** (dobar/loš, u matematici i glazbi) > hrv. *predznak*, sln. *predznak*, češ. *předznamenání*, slč. *predznačenie*, *predznamenanie*, rus. *предзнаменование*

njem. **Übersicht, Überblick** > hrv. *pregled* (vjerojatno preko češ.), sln. *pregled*, češ. *přehled*, slč. *prehľad*, polj. *przegład*

njem. **Überfall** > hrv. *prepad* (moguće preko češkog), češ. *přepad*, *přepadení*

njem. **Beitrag** > hrv. *prinos*, sln. *prinos*, češ. *přínos*, slč. *prínos*

grčki europeizam u njemačkome **Diameter** > njem. **Durchmesser** > hrv. *promjer*, sln. *premer*, češ. *průměr*, slč. *priemer*

njem. **Durchschnitt** > hrv. *presjek*, *prorez*; *prosjek*, češ. *průřez*, slč. *prierez*, polj. *przecięcie*, *przekrój*, rus. *разрез*, *пересечение*

1. 1. 3. Prefiksarno-sufiksalne tvorenice

njem. **Ausgabe** (Geld) > hrv. *izdatak*, sln. *izdatek*, češ. *výdaj*, *vydání*, slč. *vydavok*, polj. *wydatek*

njem. **Untermieter** > hrv. *podstanar*, sln. *podnajemnik*, češ. *podnájemník*, slč. *podnájomník*, polj. *podnajemca*

njem. **Verstärker** (teh.) > hrv. *pojačalo*, sln. *ojačevalec*, češ. *zesilovač*, slč. *zosilňovač*, polj. *wzmaczniaçz*, rus. *усилитель*

njem. **Oberförster** > hrv. *nadšumar*, sln. *nadgozdar*, češ. *nadlesní*, slč. arh. *nadlesný*, polj. *nadleśniczy*, *nadleśny*

njem. **Auflage** > hrv. *naklada* (vjerojatno preko češkog), sln. *naklada*, češ. i slč. *náklad*, polj. *nakład* (knigi)

njem. **Angestellte(r)** > hrv. *namještenik*, sln. *namestenec*, češ. *zaměstnanec*, slč. *zamestnanec*

⁵ Rammelmeyer (1975: 246) drži vjerojatnim da je hrvatski kalk nastao češkim ili slovenskim posredništvom. Rječnički ga je najprije zabilježio Šulek.

1. 1. 4. Izvedenice

njem. **Lager** (teh.) > hrv. *ležaj*, *ležište*, sln. *ležaj*, češ. i slč. *ložisko*, polj. *łożysko*
njem. **Gießerei** > hrv. *ljevaonica*, sln. *livarna*, češ. *slévárna*, slč. *zlieváreň*, polj. *odlewnia* (uz *gisernia*), rus. *литейная*
njem. **Wildnis** > hrv. *divljina*, sln. *divjina*, češ. i slč. *divočina*

1. 2. Pridjevi

1. 2. 1. Složeno-sufiksalne tvorenice

njem. **zweihäusig** (bot.) > hrv. *dvodoman*, sln. *dvodomen*, češ. *dvoudomý*, *dvojdomyý*, rus. *двудомный*

njem. **weitsichtig** > hrv. *dalekovidan* (osnovno i preneseno značenje), sln. *daljnoviden*, češ. *dalekozraký*, slč. *dalekozraký*, polj. *dalekowzroczny* (preneseno: *dalekovidz*), rus. *дальнозоркий* (preneseno: *дальновидный*)

franc. **à sang froid** > njem. **kaltblütig** > *hladnokrvan*, sln. *hladnokrven*, češ. *chladnokrevný*, slč. *chladnokrvný*, polj. *zimnokrwisty*. Ruski je izraz *холоднокровный* kalkiran vjerojatno izravno iz francuskoga.

njem. **rechtskräftig** > hrv. *pravomoćan*, sln. *pravnomoćen*, češ. *pravomocný*, polj. *prawomocny* > rus. *правомочный*.

1. 2. 2. Prefiksarno-sufiksalne tvorenice

njem. **auffällig** > hrv. *napadan* (moguće preko češkog), češ. i slč. *nápadný*

njem. **unmittelbar** > hrv. *neposredan*, sln. *neposreden*, češ. *bezprostřední*, slč. *bezprostredný*, polj. *bezpośredni*, rus. *непосредственный*

lat. **improvisus**⁶ > njem. **unvorhergesehen**, **unvorhersehbar** > hrv. *nepredviđen*, *nepredvidiv*, sln. *nepredviden*, češ. *nepředvidaný*, slč. *nepredvidaný*, polj. *nieprzewidziany*, rus. *непредвиденный*

njem. **unüberbrückbar** > hrv. *nepremostiv*, sln. *nepremostljiv*

njem. **unzurechnungsfähig** > hrv. *neuračunljiv*, sln. *neprišteven*, češ. *nepříčetný*, slč. *nepričetný*, polj. *niepoczytalny*

1. 2. 3. Participi u pridjevskoj ulozi

lat. **praepositus** > njem. **vorgesetzt** > hrv. *pretpostavljeni*,⁷ češ. *představený*, slč. *predstavený*, polj. *przełożony*

njem. **übertrieben** > hrv. *pretjeran*, sln. *pretiran*, češ. *přehnaný*, slč. *prehnany*

⁶ Kod. Belostenca: *nepreviden*.

⁷ Izraz je u hrvatskom jeziku prvi put zabilježen kod Stulića uz latinsku natuknicu.

njem. *annähernd* > hrv. *približan*⁸, sln. *približen*, češ. *přibližný*, slč. *približný*, polj. *przybliżony*, rus. *приближительный*

njem. *anziehend* > hrv. *privlačan*, sln. *privlačen*, češ. *přitažlivý*, slč. *príťažlivý*, polj. *przyciągający*, rus. *привлекательный*

njem. *überwiegend* > hrv. *pretežan*, sln. *pretežen*, češ. *převažný*, slč. *prevažný*, polj. *przeważny*

1. 3. Glagoli

Glagoli su u jezičnom posuđivanju općenito manje zastupljeni od imenica i pridjeva i kao kalkovi se teže identificiraju. Kalkirani su glagoli često egzocentrične prefiksalne složenice, tj. izrazi koji nemaju značenje koje bi proizlazilo iz skupa značenja njihovih tvorbenih jedinica, već im je značenje nešto novo. S tim su značenjem sinonimni u odnosu na nekalkirane, domaće glagole.

njem. *auslachen* (*jemanden*) > hrv. *ismijati* (*koga*) (inače *rugati se kome*), češ. *vysmát se (komu)*, slč. *vysmiať sa (komu)*, rus. *высмеять (кого-что)*

njem. *ausschlafen* (*sich*) > hrv. *ispavati* (*se*) (inače *naspavati se*), češ. *vyšpatí se*, rus. *выспаться*

njem. *auszahlen* (*sich*) > hrv. *isplatiti se*, sln. *splačati se*, češ. *vyplatit se, vyplatit' sa*

njem. *aushalten* > hrv. *izdržati*, češ. *vydržet*, slč. *vydržať*, polj. *wytrzymać*, rus. *выдержать*

njem. *aushalten jemanden (mit Geld)* > hrv. *izdržavati koga*, češ. *vydržovat (koho)*, slč. *vydržiavať (koho)*

njem. *unterschätzen* > hrv. *potcijeniti, potcijenjivati*, sln. *podcenjivati*, češ. *podcenit, podceňovat*, slč. *podcenit', podceňovat'*⁹

njem. *anstellen* (*službenika*) > hrv. *namjestiti*, sln. *namestiti*, češ. *zaměstnat*, slč. *zamestnať*

njem. *jemandem aufsitzen* > hrv. *nasjesti kome* (‘dati se prevariti’), sln. *nasesti komu*

njem. *überprüfen* > hrv. *preispitati, preispitivati*, sln. *preskušati*, češ. *přezkoušet*, slč. *preskúšať*, polj. *przepytac* (uz *przeegzaminowac*)

lat *praeponere* / njem *voraussetzen* > hrv. i sln. *pretpostaviti, pretpostavljati*,

češ. *předpokládat*, slč. *predpokladať*, rus. *предположить*¹⁰

njem. *übersehen* > hrv. *previdjeti* (npr. grešku), sln. *prezreti*, češ. *přehlédnout*, slč. *prehliadnuť*, polj. *przeглядnać, przejrzeć*, rus. *незреть*

njem. *veruntrueuen* > hrv. *pronevjeriti, pronevjeravati*¹¹, sln. *poneveriti*, češ. *zpověřit*, slč. *spreneverit', polj. sprzeniewierzyć*

⁸ Jonke (1955:73) drži da je u ovome primjeru vjerojatno riječ o češkom posredništvu.

⁹ U slavenskim se jezicima njemački glagol kalkira u oba vida. U nekim je slučajevima uobičajenije kalkiranje samo jednog vida.

¹⁰ Rammelmeyer (1975: 264) se za ruski kalk poziva na Ungebauna i na Vasmerov etimologijski rječnik.

¹¹ Prema AR u nastanku hrvatskoga kalka posredovao je češki kalk.

2. Djelomični kalkovi

Djelomični kalkovi su leksičke jedinice djelomična prijenosa: jedan se tvorbeni element prenosi vjerno, a drugi slobodno. One ne reproduciraju tvorbeni model u potpunosti. Otklon uvjetovan tvorbenom strukturom jezika u kojem se kalkira može biti u vrsti tvorbenih jedinica ili u njihovu redosljedu. Pritom se prenosi opće značenje, ali ne i sva pojedinačna značenja. Semantički je dakle odnos modela i kalka: sememska podudarnost i otklon u dijelu sema.

2. 1. Složenica > izvedenica

Složenice predstavljaju tipičan njemački način tvorbe. Za tvorbu riječi u slavenskim jezicima karakteristično je izvođenje. Stoga se većina njemačkih složenica u kalkiranju reproducira izvedenicama:

njem. *Wartezimmer, Wartesaal* > hrv. *čekaonica*, sln. *čekalnica*, češ. *čekárna*, slč. *čakáreň*, polj. *poczekalnia*

njem. *Knotenpunkt* > hrv. *čvorište*, sln. *vožlišče*

njem. *Rundbrief, Rundschreiben*¹² > hrv. *okružnica*,¹³ sln. *okrožnica*, češ. *obežník*, slč. *obežník*, polj. *okólnik*

engl. *cross-word*, franc. *mots-croisés* > njem. *Kreuzworträtsel* > hrv. *križaljka*, sln. *križanka*, češ. *křížovka*, slč. *križovka*, polj. *krzyżówka*

njem. *Niederschlag* > hrv. *oborina*, sln. *oborina*, češ. *srážky* (pl.), slč. *zrážky* (pl.), polj. *opady atmosferyczne* (pl.)

2. 2. Složenica > višečlani izraz

Za slavenski jezik netipična složenička tvorba u kalkiranju se supstituira i višečlanim izrazima:

njem. *Lichtjahr* > hrv. *svjetlosna godina*, sln. *svetlobno leto*, češ. *světelný rok*, slč. *svetelný rok*, polj. *rok świetlny*, rus. *световой год*

njem. *Kurzschluss* > hrv. *kratki spoj*, sln. *kratki stik*, češ. *kratké spojení*, slč. *krátke spojenie*, polj. *krótkie spięcie*, rus. *короткое замыкание*¹⁴

njem. *Gewohnheitsrecht* > hrv. *običajno pravo*, sln. *običajno pravo*, češ. *zvykové právo*, slč. *obyczajové právo*, polj. *prawo zwyczajowe*, rus. *обычное право*

njem. *Hochofen* > hrv. *visoka peć*, češ. i slč. *vysoká pec*

njem. *Reingewinn* > hrv. *čista dobit*, sln. *čisti dobiček*, češ. i slč. *čistý zisk*, polj. *czysty zysk*, rus. *чистая прибыль*

¹² Njemački su izrazi također kalkovi i supostoje uz latinizam *Zirkular*.

¹³ Izraz je u hrvatskom jeziku najprije zabilježen u *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (1853).

¹⁴ Ovaj je kalk značenjski najbliži svome predlošku u ruskom jeziku.

njem. *Kinderkrankheit* > hrv. *dječja bolest*, sln. *otročka bolezen*, češ. *dětská nemoc*, slč. *detská choroba*, polj. *choroba dziecięca*, rus. *детская болезнь* (obično u pl.)

njem. *Mischehe* > hrv. *mješoviti brak*, sln. *mešani zakon*, češ. *smíšené manželství*

njem. *Kaufpreis* > hrv. *kupovna cijena*, sln. *nakupna cena*, češ. *kupní cena*, slč. *nákupná cena*, polj. *cena kupna*, rus. *покупная цена*

njem. *Verkaufspreis* > hrv. *prodajna cijena*, sln. *prodajna cena*, češ. *prodejní cena*, slč. *predajná cena*, polj. *cena sprzedajna*, rus. *продажная цена*

S obzirom na činjenicu da u njemačkom jeziku postoje neki naporedni istoznačni izrazi, od kojih je jedan tvorbeno složena a drugi izvedenica, kao što su na primjer:

Nagetier / Nager ili *Dachshund / Dackel*, za kalkove u slavenskim jezicima: hrv. *glodavac*¹⁵, sln. *glodavec*, češ. i slč. *hlodavec*, odnosno *jazavčar*, sln. *jazbečar*, češ. *jezevčík*, slč. *jazvečík* nije moguće utvrditi koji im je izraz bio model. S tim u svezi ne može se reći je li riječ o doslovnim ili djelomičnim kalkovima.

2. 3. Izvedenica > prefiksalna tvorenica

Reprodukcija izvedenice prefiksanim tvorenicama tiče se samo pridjeva koji u njemačkom završavaju sufiksom -los. Slavenski jezici odricanje izražavaju prefiksacijom.

lat. *sine respectu* > njem. *rücksichtslos* > hrv. *bezobziran*, sln. *brezobziren*, češ. *bezo-hledný*, slč. *bezohľadný*, polj. *bezwzględny*

3. Polukalkovi

Polukalkovi su leksičke jedinice u kojima se jedan dio izraza preuzima u originalnom obliku¹⁶, a drugi se dio najčešće doslovno prevodi. Riječ je o obliku koji mnogi autori ne izdvajaju iz šire skupine hibridnih složenica (Babić, 1986: 44–48).

njem. *Motorrad* > hrv. *motorkotač*, sln. *motorno kolo*

njem. *infrarot* > hrv. *infracrven*, sln. *infrardeč*, češ. i slč. *infračervený*, rus. *инфракрасный*

njem. *Baumwolle* > češ. i slč. *bavlna*, polj. *bawelna*

njem. *Weihnacht(en)* > češ. *Vánoce*, slč. *Vianoce*

¹⁵ Hrvatski izrazi *glodavac*, *glodalac*, *glodalo* i *glodaš* potječu od Šuleka.

¹⁶ Izvorni je oblik u načelu fonološki, morfološki i redovito ortografski adaptiran, ali prepoznatljiv kao stranojezični lik.

Različiti tipovi kalkova u slavenskim jezicima prema istome predlošku

1. Djelomični kalkovi

U slavenskim je jezicima ostvareno niz kalkova podudarnih tvorbenih modela, što potvrđuju primjeri izneseni u prethodnom odlomku. Međutim, korištenjem različitih mogućnosti u pojedinim jezicima u reprodukciji istoga predloška nastaju djelomični kalkovi koji se razlikuju od jednog do drugog jezika. Na primjer, njemačka se složenica *Heimatschein* reproducirala u slavenskim jezicima djelomičnim kalkovima, izvedenicama u hrvatskom i slovenskom jeziku: hrv. *domovnica*, sln. *domovnica*, odnosno višečlanim izrazom u češkome i slovačkome jeziku *domovský list*.

Višečlani izrazi, npr. hrv. *ključna kost*, češ. *klíční kost*, slč. *ključna kost* reproduciraju njemačku složenicu *Schlüsselbein* (koja je kalkirana od latinskog *clavicula*), kao i izvedenice *ključnica* u slovenskom i *ключица* u ruskom jeziku. Različit odraz njemačke složenice *Feuertaufe* imaju hrvatski i slovenski kalkovi *vatreno krštenje*, odnosno *ognjeni krst* koji su pridjevsko-atributne sintagme u odnosu na češki *křest ohněm*. Podudaran odraz njemačke složenice *Schäferhund* s pridjevsko-atributnom sintagmom je u slovenskom *ovčarski pes*, u češkom *ovčácký pes* i u slovačkom *ovčiarský pes*; u poljskom je međutim izvedenica *owczarek*, a u ruskom *овчарка*, dok su u hrvatskom moguće inačice: višečlani izraz (apozicija): *pas ovčar* ili kraći izraz (izvedenica): *ovčar*.

Talijanska složenica *cavolfiore* kalkirana je u njemačkom jeziku tipičnom složenicom: *Blumenkohl*. Slavenski su jezici taj kalk prenijeli u njima svojstveni model, izvedenicom: hrv. *cvjetača*, sln. *cvetača*, češ. *květák*. U ruskom je pak dvočlani izraz *цветная капуста*, koji semantički vjerno preslikava predložak.

Njemački složeni pridjev *geistreich* u češkom i slovačkom se odražava složenicom *duhaplný*. Iako tvorbeno odgovara svome predlošku, radi se o djelomičnom kalku jer drugi dio složenice semantički odstupa od predloška. Kategoriji djelomičnog kalka pripadaju hrvatske i slovenske riječi *duhovit*, jer kao izvedenice tvorbeno odstupaju od predloška.

Njemačka složenica *Gesichtspunkt*¹⁷ reproducirana je u hrvatskom, slovenskom, češkom i slovačkom izvedenicama: hrv. *gledište*, sln. *gledišče*, češ. *hledisko*, slč. *hl'adisko*, a u poljskom i ruskome višečlanim izrazom: *punkt widzenia* i *точка зрения*.

Višečlani izrazi koji odgovaraju složenicama u njemačkom jeziku, mogu biti morfosintaktički različito strukturirani; npr. složenica se *Wortspiel* odražava u hrvatskom (*igra riječi*), poljskom (*igra słów*) i ruskom (*игра слов*) višečlanim izrazom koji je atributni skup s imenicom u genitivu, a u slovenskom (*besedna igra*) i češkom (*slovní hříčka*) atributni je skup tipa pridjev + imenica. Prema njemačkoj složenici *Milchzahn* stvoreni su višečlani izrazi u češkom (*mléčný zub*), slovačkom (*mliečny zub*), poljskom (*mleczny ząbek*) i ru-

¹⁷ Njemačka riječ *Gesichtspunkt* i sama je kalk nastala prema latinske *punctum visus*, poduprijet francuskim izrazom *point de vue* (Kluge, 201967: 254). Hrvatski je izraz nastao vjerojatno posredstvom češ. *hledište*, koje danas znači 'gledalište'. Za ruski je kalk osim njemačkog moguć francuski predložak.

skom jeziku (*молочный зуб*), u slovenskom izvedenica (*mlečnik*), dok su se u hrvatskome jeziku nakon Šuleka ustalili izvedenica i višočlani izraz (*mliječnjak*, *mliječni zub*).

2. Doslovni i djelomični kalkovi

Prema istome predlošku u nekom su jeziku stvoreni doslovni, u drugom djelomični kalkovi. Tako su npr. prema njemačkom izrazu *Beweis* ostvareni doslovni kalkovi, tj. prefiksne tvorenice u hrvatskom, slovenskom, češkom i slovačkom jeziku: hrv. *dokaz*¹⁸, sln. *dokaz*, češ. *důkaz*, slovački *dôkaz*, a u ruskom djelomični kalk, tj. prefiksno-sufiksna tvorenica *доказательство*.

Prema njemačkoj složenici *Steinbruch* ostvarene su u hrvatskom, slovenskom, češkom, slovačkom i poljskom jeziku također složenice: hrv. *kamenolom*, sln. *kamnolom*, češ. *kamenolom*, slč. *kameňolom*, polj. *kamieniołom*, dok je u ruskom ostvarena složeno-sufiksna tvorenica *каменоломня*.

Hrvatski fitonim *maćuhica* i češki *maceška* na tvorbenoj razini kao deminutiv reproduciraju njemački izraz *Stiefmütterchen*, dok slovenski *mačeha*, koji je također kalk, nema deminutivni sufiks.

Prema grčko-latinskom europeizmu *Rhinoceros* kalkiran je njemački izraz *Nashorn*. Tu složenicu reproduciraju čiste složenice hrv. *nosorog*, sln. *nosorog*, rus. *носорог*, u češkom je složeno-sufiksna tvorenica: *nosorožec*, a u poljskom postoje obje mogućnosti – *nosorožec* i *nosoróg*.

U hrvatskom je riječ *prirast*, u poljskom *przyrost* i u ruskom *npupocm* doslovni kalk prema njemačkom *Zuwachs*, u slovenskom suspostoje doslovni kalk *prirast* i djelomični *prirastek*, a u češkom je djelomični kalk *přírůstek*, kao i u slovačkom *prirastok*.

Prema njemačkom izrazu *Ausweis* koji je prefiksna složenica u češkom je stvoren kalk istovjetna modela – danas arhaični *výkaz* (= *průkaz*), a u hrvatskom i slovenskom jeziku djelomični kalkovi, jer su prefiksno-sufiksne tvorenice: hrv. *iskaznica*, sln. *iskaznica*.

Prema pridjevskoj složenici *farbenblind* (kalkiranoj prema engl. *colour-blind*) slovenski, češki i slovački stvaraju doslovne kalkove: sln. *barvoslepi*, češ. *barvoslépý*, slč. *farboslepý*, a hrvatski i poljski djelomične kalkove: hrv. *slijep za boje*, polj. *ślepy na barwy*.

U pronalaženju najprikladnijeg izraza za pojmovne su inovacije i unutar istog jezika nastajali različiti kalkovi različitih tipova. Primjerice, prema njem. *Dampfmaschine* (< engl. *steam-engine*) u češkom su jeziku stvoreni doslovni i djelomični kalkovi *parní stroj* i *parostroj* (Reiter, 1953: 45).¹⁹ U slovenskom je jeziku doslovni kalk *parostroj*²⁰, slč. *párny stroj*, polj. *maszyna parowa*. U hrvatskom su jeziku zabilježeni ovi izrazi: u

¹⁸ U hrvatskom je jeziku moguće češko posredništvo.

¹⁹ U češkom je izraz *parostroj* arhaizam sa značenjem 'lokomotiva'.

²⁰ Rammelmeyer (1975: 245) navodi mogućnost da je iz češkog preko slovenskog jezika izraz *parostroj*, koji je tječnički zabilježen u Janežičevu rječniku iz 1850. godine, došao u hrvatski jezik.

Mažuranić – Užarevićevu rječniku (1842): *makina, nastroj od pare*, u Juridisch-politische Terminologie (1853), u Drobnićevu (1846–49), Veselićevu (1853) i Šulekovu rječniku (1860) *parokret*. U Šulekovim su rječnicima (1860 i 1974/75) zabilježeni još izrazi *parulja, parostroj i parni stroj*.

3. Doslovni, djelomični i polukalkovi

Iako je u većine slavenskih jezika bila izražena tendencija da se za zadovoljavanje leksičkih potreba za imenovanjem novih pojmova aktiviraju latentne mogućnosti stvaranjem kalkova, a ne pasivnim preuzimanjem gotovih stranih rješenja, odnos je prema posuđenica bio različit od jezika do jezika i od razdoblja do razdoblja. Unatoč izrazitom purizmu (ili upravo zbog njega) u češkom je jeziku mnoštvo primjera s njemačkim elementima u polukalkovima. Prema njemačkoj izvedenici *drahtlos* stvoreni su u hrvatskom i slovenskom jeziku djelomični kalkovi, prefiksarno-sufiksalne tvorbe: hrv. *bežičan*, sln. *brežičen*, dok se češki izraz *bezdratový* i slovački *bezdrôtový* ubrajaju u polukalkove.

Slično su hrvatski, slovenski, poljski i ruski primjeri doslovnog kalka *državopravni, državopraven, prawnopaństwowy* (sastavnice u inverziji) i *государственно-правовой* nastali prema njemačkom *staatsrechtlich* u odnosu na polukalk češ. *státoprávní* i slč. *štátoprávny*. Slovenski izraz *razredni boj*, češki *třídní boj* i slovački *triedny boj* djelomični je kalk u odnosu na njemački izraz *Klassenkampf*, dok su hrvatski izraz *klasna borba*, poljski *walka klasowa* i ruski *классовая борьба* polukalkovi. Prema njemačkom *Leibwache* u ruskom je stvoren polukalk *лейб-гвардия*, a u hrvatskom i češkom djelomični kalk: *tjelesna straža*, odnosno *tělesná stráž*. I unutar istog jezika, npr. ruskoga, mogu postojati dvojaka rješenja: prema njem. *Lesesaal* > rus. *читальная, читальный зал*. U drugim su jezicima djelomični kalkovi: hrv. *čitaonica*, češ. *čítárna*, sln. *čitalnica*, slv. *čitareň*, polj. *czytelnia*.

4. Prisutnost/odsutnost kalkova

U dosadašnjoj smo analizi polazili od primjera kalkova u hrvatskom jeziku koji su potvrđeni u još jednom ili više slavenskih jezika. Da bi se dobila potpunija slika o kalkiranju prema izravno njemačkom obrascu ili prema obrascu koji je i u njemačkom jeziku kalk, s nekoliko će se primjera pokazati kalkovi koji funkcioniraju u češkom i slovačkom jeziku, u slovenskom postoji dio njih, poljski ih preuzima, sam kalkira ili ne kalkira, a u hrvatskom izostaju:

njem. *Zeitmaß* > češ. *časomíra*, slč. *časomiera*, polj. *iloczas*; hrv. *metrika*, *metar* (versif.), sl. *metrika*

njem. *zeitmäßig* > češ. *časoměrný*, slč. *časomerný*, polj. *iloczsovy*; hrv. *metrički*, sl. *metrički*

grčki europeizam *nekromant*²¹ > njem. *Schwarzkünstler* > češ. *černokněžník*, slč. *čarodej*, polj. *czarnoksiężnik, sztukmistrz*; hrv. *mag*

²¹ Usp. grč. *nekró* – mrtav i *mantis* – gatalac.

- njem. *Geschichtskunde*, *Geschichte* > češ. *dějepis*, *dějiny*, slč. *dejepis*, *dejiny*, polj. *dzijeje*, sln. *zgodovina*; hrv. **historiografija**, **povijest**
- njem. *Geschichtsschreiber* > češ. *dějepisec*, slč. *dejepisec*, polj. *dziejopis/arz*, sln. *zgodovinar*; hrv. **povjesničar**, **historiograf**
- njem. *Völkerkunde* > češ. *národopis*, slč. *národopis*, sln. *narodopisje*; polj. *ludoznawstwo*, hrv. **etnologija**
- njem. *gleichlaufend* > češ. *rovnoběžný*, slč. *rovnobežný*; polj. *równoległy*, *równobieżny*, hrv. **usporedan**, **paralelan**; sln. **vzporeden**
- njem. *Weihnacht(en)* *pl.* > češ. *Vánoce pl.*, slč. *Vianoce pl.*, hrv. **Božić**, sln. **Božič**; polj. **Boże Narodzenie**
- njem. *Lustspiel* > češ. *veselohra*, slč. *veselohra*, sln. *arh. veseloigra*, hrv. **komedija**, polj. **komedija**
- njem. *Tierkreis* > češ. *zvěrokruh*, slč. *zverokruh*; hrv. **zodijak**, polj. **zodiak**
- njem. *Tierarzt* > češ. *zvěrolékař*, slč. *zverolekár*, sln. *živinozdravnik*; hrv. **veterinar**, polj. **weterynarz**

5. Kalkovi i posuđenice

U pojedinim jezicima supostoje kalkovi i posuđenice koje su bile predložak za kalkiranje, ili samo posuđenice. Posuđenice mogu pripadati standardnom ili još češće substandardnom jeziku:

njem. *Sparherd* > hrv. *štednjak* / *šparhet* (i druge fonološke inačice posuđenica), slv. *štedilnik*, češ. i slč. *sporák*

njem. *Vergaser* > hrv. *rasplinjač* / *fergazer*, slov. *zplinjač*, češ. *zplynovač*, slč. *splynovač*

njem. *Windjacke* > hrv. *vjetrovka* / *vindjakna*, sln. *vetrovka*, češ. *větrovka*, slč. *vetrovka*, polj. *wiatrówka*

njem. *häkeln* > hrv. *kukičati/kačkati* / *heklati*, češ. *háčkovat*, slč. *háčkovat'*

njem. *Blumenkohl* (< tal. *cavolfiore*) > hrv. *cvjetača* / *karfiol*²², slč. *karfiol*, polj. *ka-lafior*, sln. *cvetača*, češ. *květák*, rus. *цветная капуста*.

* * *

U svojim su se purističkim nastojima slavenski jezici umnogome ugledali u njemački jezik koji je bio također puristički usmjeren. Pritom su slijedili i njegovo purističko iskustvo kako bi se umanjio njegov utjecaj. Jezični purizam nije samo odgovor na stranojezične utjecaje i pasivno preuzimanje stranog utjecaja. Purizam pokreće unutrašnje tvorbene mogućnosti pa je “nužan preduvjet za stvaranje prevedenica u najširem smislu toga termina” (Muhvić-Dimanovski 1992: 109).

²² Posuđenica *karfiol* austrijski je talijanizam. Na području čakavštine i dijela štokavštine u priobalju koji su bili pod utjecajem talijanskog jezika postoji izravna talijanska posuđenica *kaul/kavul*.

Njemački je za slavenske jezike imao dvostruku ulogu: bio je jezik za kojim se posezalo za uzorima prema kojima bi se mogli stvarati kalkovi, ali isto tako i jezik posrednik pri preuzimanju modela iz klasičnih i drugih europskih jezika.

Kalkovi su u slavenskim jezicima različito zastupljeni. Slavenski jezici koji pripadaju zapadnome civilizacijskom krugu imaju izrazitije purističke tendencije i daju prednost kalkovima nad posuđenicama. Slavenski jezici koji pripadaju istočnome civilizacijskom krugu manje su zatvoreni prema posuđenicama. U pojedinim su slavenskim jezicima jednako tako različito zastupljene pojedine vrste kalkova. Općenito se može utvrditi prevlast djelomičnih nad doslovnim kalkovima. Ta je činjenica uvjetovana razlikama na tvorbenoj razini jezika davatelja i jezika primatelja modela. Jezici koji kalkiraju novi izraz stvaraju sukladno vlastitim tvorbenim zakonitostima, što se ogleda prije svega u tome da se složenice tipične za njemački jezik kalkiranjem prenose u slavenske jezike kao izvedenice ili višječlani izrazi. U ruskom, češkom i slovačkom jeziku potvrđeno je više polukalkova nego u hrvatskome i slovenskome jeziku. Kalkovima su se jezici o kojima je riječ obogatili na leksičkoj i semantičkoj razini i pritom očuvali samosvojnost te uključili u latentnu europsku jezičnu konvergenciju.

Literatura

- AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880–1976) I–XXIII, Zagreb.
- Babić, S. (1986) *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, 44–48, Zagreb.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002), Zagreb.
- Jonke, Lj. (1955) Slavenske pozajmljenice u Šulekovu “Rječniku znanstvenog nazivlja”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta III*, 71–82, Zagreb.
- Kluge, F. (1967) *Etimologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin.
- Muhvić-Dimanovski, V. (1992) Prevedenice – jedan oblik neologizama, *Rad HAZU*, knj. 446, 93–205, Zagreb.
- Muhvić-Dimanovski, V. (1996) Njemački kao jezik posrednik pri posuđivanju iz engleskoga u hrvatski, *Suvremena lingvistika* 41/42, 457–464, Zagreb.
- Muljačić, Ž. (1971) *Sui veri e sui presunti romanismi del serbo-croato*, *Die Welt der Slaven*, 42–46.
- Rammelmeyer, M. (1975) *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Reiter, N. (1953) *Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen*, Osteuropa-Institut Berlin, Slavistische Veröffentlichungen 3, Berlin.
- Sesar, D. (1996) *Putovima slavenskih književnih jezika*, Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Шанский, Н. М. (1972) *Лексикология современного русского языка*, Москва.
- Turk, M. (1996) Jezični purizam, *Fluminensia*, 1–2, 63–79, Rijeka.

- Turk, M. (1997 a) Jezični kalk: tipologija i nazivlje, *Fluminensia*, 1–2, 85–104, Rijeka.
Turk, M. (1997 b) Modeli kalkiranja u slavenskim jezicima određeni povijesnim kontaktom, *Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I*, 381–392, Zagreb.
Unbegaun, B. (1932) Le calque dans les langues slaves litteraires, *RES*, 12, 19–48.
Wahrig, G. (1968) *Deutsches Wörterbuch*, Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloch.
Vasilev, Chr. (1974) *Lehnprägungen im Polnischen und Slovenischen*, Festschrift für Alfred Rammelmeyer, Hrsg. Harder, München, 405–438.

LOAN TRANSLATIONS IN CROATIAN AND OTHER SLAVIC LANGUAGES BASED ON THE GERMAN MODEL

Summary

The article provides an analysis of loan translations in Croatian, Slovene, Czech, Slovak, Polish and Russian. In all the analysed cases German is either the original or the intermediary language. The ways, sometimes similar and sometimes different, in which the mentioned languages form literal or partial loan translations, are also researched here. As to the type of loan translations, it can be concluded that partial loan translations are more numerous than literal loan translations, which results from the differences in word formation between the lending language and the borrowing languages. Russian, Czech and Slovak, as well as Polish to a certain extent, possess more partial loan translations than Croatian and Slovene do.

Ključne riječi: kalkovi, purizam, njemački jezik, hrvatski jezik, češki jezik, slovački jezik, slovenski jezik, poljski jezik, ruski jezik

Key words: loan translations, purism, German, Croatian, Czech, Slovak, Slovene, Polish, Russian